

Osnovano Hrvatsko društvo za bizantske studije

Sažeti prikaz razvoja bizantologije u Hrvatskoj

Hrvatsko društvo za bizantske studije udruga je građana osnovana radi promicanja, proučavanja i istraživanja u znanstvenoj disciplini bizantskih studija. Temeljne su zadaće Društva da, prvo, potiče proučavanje i istraživanje u znanstvenim disciplinama pripadnim bizantskim studijima, u vremenskom rasponu od kasne antike do postbizantskog razdoblja, s posebnim osvrtom na prisutnost bizantske kulture i civilizacije na hrvatskim prostorima (adriobizantizam, latinski bizantizam, slavenski bizantizam); i drugo, da okuplja znanstvenike i druge zainteresirane osobe koje se bave bizantskim studijima i znanstvenim disciplinama koje proučavaju bizantsku kulturu i civilizaciju.

Inicijativa se oslanja na činjenicu što u Hrvatskoj postoji veći broj stručnjaka koji se u svom znanstvenoistraživačkom radu dotiču kasnoantičkih i bizantskih studija, no dosad nije bilo nastojanja da se takva istraživanja usustave i steknu institucionalni okvir.

Tradicija bizantoloških studija u hrvatskim zemljama začeta je već u ostvarenjima erudicijske historiografije. Glavne smjernice zacrtane su još u radovima prvoga modernog hrvatskog historioografa Ivana Lučića–Luciusa (1604. – 1679.) koji je donosio opširne izvratke i komentare djela bizantskih pisaca (*De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, 1666.). Sljedećem naraštaju pripada dubrovački benediktinac Anselmo Banduri (1675. – 1743.), koji je većinu svoga opusa ostvario u inozemstvu (Firenca, Pariz) i jedan je od utemeljitelja – uz Jeana Mabillona i Charlesa Dufresnea Du Cangea – francuske bizantologije kao povijesne i filološke discipline; učenik osnivača grčke paleografije Bernarda de Montfaucona. Banduri je u *Bibliothèque Royale* otkrio anonimni spis *Patria seu Origines Urbis Constantinopoleos* (poznat kao »Bandurijev anonim«), potom objavio djela carigradskog patrijarha sv. Nikefora, dok mu se krunskim djelom smatra *Imperium Orientale, sive Antiquitates Constantinopolitanae* (1712.), patrističko-bizantološki kompendij koji je dugo funkcionirao kao svojevrsni bizantološki priručnik, te autoru pribavio opće priznanje. U njemu je sabrao, preveo na latinski i komentirao niz izvora važnih za bizantsku povijest, dio objavivši prvi put, a dio priredivši na osnovi novootkrivenih rukopisa; među potonjima je i drugo izdanje *De Administrando Imperio*, priređeno temeljem novopronađenog kodeksa. Uz to se trajno zanimao za numizmatiku, te je u *Numismata Imperatorum Romanorum a Traiano Decio ad Palaeologos Augustos* (1718.) katalogizirao i kritički vrednovao novac kasnoantičkih i bizantskih careva, sastavivši uz to jednu od prvih numizmatičkih bibliografija u svijetu. Banduri je za života u znanstvenoj javnosti respektiran kao jedan od najuglednijih i najučenijih europskih povjesnika; bio je počasni član *Académie des Inscriptions et belles-lettres*. Njegovi latinski komentari uz *De Administrando Imperio* i *De Thematis* objavljeni su u trećem svesku cijenjene edicije *Corpus Scriptorum historiae Byzantinae* (Bonn, 1840.).

Znanstveni interesi Lučića i Bandurija ugrađeni su u temelje proučavanja djela bizantskih pisaca o istočnojadranskom prostoru, naročito tekstova nastalih u krugu bizantskog cara Konstantina VII. Porfirogeneta (*De Administrando Imperio, Vita Basilii, De The-*

matibus, De Cerimoniis): njihova važnost kao povijesnih izvora o ranom dobu hrvatske prošlosti urodila je praktički neprekinutom pažnjom moderne hrvatske historiografije za bizantskom povijesti i historiografijom. Korpus tekstova nastao pod Porfirogenetovim nadzorom, u sprezi s činjenicom manje-više neprestane bizantske nazočnosti na istočnom Jadranu do kraja 12. stoljeća, rezultirala je veoma obimnom historiografskom produkcijom bizantološkog predznaka, kroz čitavo 20. stoljeće. Relevantne bizantske pisce ekscerptirao je, prevodio i komentirao još Ivan Lučić u 17. stoljeću, dok su te i druge izdavali i obrađivali, primjerice, Franjo Rački u *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia* (Prokopije, Menandar Protektor, Teofilakt Simokata, *Čudesna sv. Demetrija*, Teofan, *Scriptores post Theophanem, Leonis Tactica*, Ivan Zonara, Georgije Kedren, Nikefor Brijenije, Ivan Kinam i dr.), zatim Gavro Manojlović (Ivan Efeški i dr.) i Ferdo Šišić. Godine 1918. cjelokupno djelo *O upravljanju Carstvom* na hrvatski je jezik preveo i komentarima opremio Nikola Tomašić (1864. – 1918.), što je za odabrana poglavlja »dalmatinskog dossiera« već ranije učinio Armin Pavić (1844. – 1914.). S obzirom na jedinstvenu važnost djelâ nastalih u carevu dvorskom krugu za hrvatsku ranosrednjovjekovnu povijest, dominantan dio hrvatske bizantologije odnosi(o) se na valorizaciju tekstova nastalih iz pera ili pod utjecajem tog bizantskog cara. Za recepciju Porfirogenetova opusa indikativno je što je već 1908. godine objavljen hrvatski prijevod rasprave britanskog povjesničara kasne antike, bizantologa i filologa Johna B. Buryja (1861. – 1927.) *The treatise De administrando imperio* (1906.). Korpus tekstova Porfirogenetova kruga od tada je bez prekida u žarištu hrvatske medievistike: proučava se transmisija teksta, tekstološka i naratološka struktura, diskurzivni oblici, recepcija teksta, vrši se (i neprestano kritizira) egzegeza vijesti koje donosi; organiziraju se nacionalni i međunarodni znanstveni skupovi (npr. *U početku bijaše De administrando imperio: Konstantin VII Porfirogenet i percepcije najranije hrvatske povijesti*, 2010.).

Iako u Hrvatskoj sustavno i osmišljeno bavljenje bizantskim studijama nije razvijeno, ipak je interdisciplinarni karakter bizantologije – ponajprije njezino prožimanje i preklapanje sa starom povijesti, kasnom antikom te filologijom – dao u proteklo stoljeće i pol vrlo bogate rezultate i na tom polju. Krajem 19. stoljeća u tom se smislu osobito istaknuo Franjo Rački (1828. – 1894.): (dis)kontinuitet bizantske nazočnosti na jadranskom bazenu, njegove državopravne, civilizacijske, materijalne i kulturne osnove, široko je zahvatio u pregledu *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća* (1879. – 1893., 2008.). Nadalje, povjesničar Natko Nodilo (1834. – 1912.) je u nedovršenoj *Historiji srednjega vijeka za narod hrvatski i srpski* (3 sveska, 1898. – 1905.) sintetski obradio i najraniju bizantsku povijest (sv. 2: *Bizantija i germanski zapad do smrti cara Justinijana I*, sv. 3: *Varvarstvo otima mah nad Bizantijom, do smrti cara Heraklija*).

U doba formiranja moderne kritičke bizantologije na prijelazu 19. u 20. stoljeće pada djelatnost povjesničara Gavre Manojlovića (1856. – 1939.), bizantologa po vokaciji ako već ne po stručnoj spremi. Manojlović je detaljnim filološko-povijesnim radom anticipirao niz budućih istraživačkih smjerova bizantološke problematike. Naročito treba istaknuti njegove detaljne rasprave *Jadransko pomorje IX. stoljeća u svjetlu istočno-rimske (bizantinske) povijesti* (1902.) i *Studije o spisu „De administrando imperio“ cara Konstantina VII. Porfirogeneta* (1910. – 1911.). Najzapaženija je Manojlovićeva rasprava *Carigradski narod („demos“) od god. 400.-800. po Is. s osobitim obzirom na njegove vojne sile, elemente njegove i njegova ustavna prava u ovoj periodu* (1904.); bavio se čak i temama kao što je bizantsko crkveno lirsko pjesništvo. Uz Manojlovićevo uvođenje bizantologije u nastavu

na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, određenu ulogu u širenju te grane medievistike kod nas imala su i povremena sudjelovanja hrvatskih istraživača na svjetskim bizantološkim kongresima (M. Abramić, Lj. Karaman, G. Novak i dr.).

Najutjecajniji hrvatski povjesničar prve polovine 20. stoljeća Ferdo Šišić (1869. – 1940.) sustavno je u svoj pregled *Povijest Hrvata u doba narodnih vladara* (1925., 1990.) ugradio kako opću povijest ranosrednjovjekovne bizantske države, tako i njezine odraze u Bizantskoj Dalmaciji, tj. ulogu u hrvatskom ranom srednjovjekovlju. Analizu odnosa Bizanta prema srednjovjekovnoj Hrvatskoj dosljedno su pratili Šišićevi nasljedovatelji, najkvalitetnije u radovima Nade Klaić (1920. – 1988.) poput *Povijesti Hrvata u ranom srednjem vijeku* (1971.). Šišićev učenik Stjepan Antoljak (1909. – 1997.) naročito se posvetio povijesti Samuilova makedonsko-bugarskog carstva objavivši o tome knjigu koja je doživjela i engleski prijevod (*Samuel and his state*, 1985.). Opću povijest Bizanta do 11. stoljeća obradio je Miroslav Brandt (1914. – 2002.) u knjizi *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka* (1980., 1995.). Bizantska pravno-povijesna, zakonodavna, sudska i institucionalna baština, prosljeđena u srednjovjekovna stoljeća na hrvatskim povijesnim prostorima, bila je trajna preokupacija pravnog povjesničara Luje Margetića (1920. – 2010.). Bizantskoj diplomaciji, paleografiji i sigilografiji, osobito monetarnoj cirkulaciji na hrvatskom ozemlju, zatim numizmatikom uopće i pečatima bizantskih dužnosnika posvetio se povjesničar ruskog podrijetla Vladimir Mošin (1894. – 1987.), što je višedestljetnim bavljenjem znatno unaprijedio arheolog i numizmatičar Ivan Mirnik (1942.).

Premda se bizantologija (ponajprije zalaganjem Manojlovića kao predstojnika katedre za povijest starog vijeka) na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu izučava barem od 1902. godine (dakle relativno kratko vrijeme nakon prvog ulaska bizantologije u sveučilišnu nastavu u Münchenu 1897.), takva su nastojanja pretežito ostala u prikrajku istraživačkog zanimanja, vezana uz interese i znanstveni put pojedinačnih istraživača. Uz Manojlovića, vrijedne sintetski pisane sinkronijske i dijakronijske preglede pojedinih regija ili problema s očista bizantske povijesti (osobito državnopravnog kontinuiteta i suvereniteta Bizanta na Jadranu) napisali su Antun Dabinović (1882. – 1964.) te albolog i polihistor Milan Šufflay (1879. – 1931.). Šufflay je ujedno zaslužan za kritičku obradu povijesnih spomenika bizantskoga doba u modernoj Albaniji (*Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, 1913.); njegova je disertacija iz 1901. godine bila prva takva u Hrvatskoj iz bizantinistike u užem značenju toga pojma (*Hrvatska i zadnja pregnuća istočne imperije pod žezlom triju Komnena 1075-1180*). Nešto kasnije, u Hrvatskoj je objavljena disertacija srodne tematike srpskog povjesničara Nikole Radojčića (1882. – 1964.): *Dva posljednja Komnena na carigradskom prijestolju* (1907.). Posebnu knjižicu *Bizantsko vladanje u Hrvatskoj za cara Emanuela Komnena* objavio je ranije (1883). Vjekoslav Klaić (1849. – 1928.). Arheologinja i povjesničarka Danica Pinterović (1897. – 1985.) doktorirala je 1933. godine na polju bizantologije (*Teodora, bizantska carica*), a i u kasnijem radu ostvarila je važne rezultate iz kasnoantičkih i bizantskih studija.

O specijalističkim problemima bizantske prisutnosti na Jadranu povremeno je pisao Grga Novak (1888. – 1978.), pridajući osobitu važnost ulozi Bizanta u razvoju odnosa Venecije prema Dalmaciji. Vijesti bizantskog pisca Kekaumena o Dalmaciji posebno je, osim Šišića, istraživao Dane Gruber (1856. – 1927.). Crkveni povjesničar Ivan Marković (1839. – 1910.) objavio je obimno, studiozno pisano djelo *Cesarizam i Bizantstvo u povijesti istočnoga razkola* (1891.). Interferiranje jurisdikcijskih i liturgijskih utjecaja Carigrada i Rima u Dalmaciji analizirali su gotovo svi rani hrvatski medievisti: uz već

navedene, Frane Bulić (1846. – 1934.), Josip Bernaldi (1871. – 1943.), Viktor Novak (1889. – 1977.), Miho Barada (1889. – 1957.), Stjepan Sakač (1890. – 1973.), Lovre Katić (1887. – 1961.) i drugi.

Justinijansku etapu ranobizantske civilizacije u Dalmaciji više je desetljeća istraživao danski arheolog Ejnar Dyggve (1887. – 1961.), što je naročito u Salonu urodilo veoma bogatim nalazima, usmjerivši se na reinterpretacije dotadašnjih spoznaja o urbanizmu, arhitekturi, likovnoj umjetnosti, obrtu i ikonografiji te njihovoj ekonomskoj osnovici. Dyggve se na dijakronijskoj osi posvetio i proučavanju odnosa ranokršćanske (ranobizantske) arhitektonske baštine spram ranosrednjovjekovnog predromaničkoga graditeljstva, dočim je u korelaciji ostvarenjâ bizantskoga kulturnog kruga u svim likovnim vrstama uokrug jadranskog bazena prepoznao zajedničku podlogu, uvevši u stručnu terminologiju pojam »adriobizantizam«. Općenito govoreći, od početka 20. stoljeća pitanja kontinuiteta i diskontinuiteta prenose se u hrvatskoj medievistici s tradicionalne vojno-političke povjesnice na ravan drugih i srodnih disciplina (materijalne i duhovne kulture u najširem smislu riječi), u čemu upravo bizantska komponenta igra zapaženu ulogu, predstavljajući za mnoge istraživače sponu u »prijelaznom razdoblju« sedmoga i osmoga stoljeća. U tom okviru treba spomenuti arheologe Mihovila Abramića (1884. – 1962.) i Ćiru Truhelku (1865. – 1942.).

Materijalnom kulturom relevantnom za bizantsku prisutnost na Jadranu u prvoj su se polovini 20. stoljeća osobito bavili arheolog Frano Radić (1857. – 1933.), razvivši originalne (makar kasnije bez teškoća opovrgnute) teoreme o »hrvatsko-bizantinskom slogu«, i povjesničar umjetnosti Ljubo Karaman (1886. – 1971.) – obojica na različite načine reagirajući na kontroverzne teorije austrijskog povjesničara umjetnosti Josefa Strzygowskog (1862. – 1941.). Pri tome je Karaman u ulozi povjesničara, povjesničara umjetnosti i arheologa uzastopno inzistirao na raščišćavanju problematike različitih aspekata bizantske civilizacije na jadranskom priobalju (političkih, crkvenih, liturgijskih, arhitektonskih, umjetničkih), tj. praćenju »putova bizantskih crta u umjetnosti istočnog Jadrana«, što je našlo odraza u razvijanju njegova teorijskog pristupa pitanjima granične, provincijske i periferne umjetnosti (1963.).

Gradeći na Dyggveovim i Karamanovim rezultatima – i na njihovoj kritici – literaturu je novim teorijskim promišljanjima o »pasivnoj negaciji antike« obogatio Milan Prelog (1919. – 1988.), koji je i kasnije u više navrata akribično raspravljao o »međurazdoblju (305. – 1105. g.) i bizantskom faktoru u umjetnosti istočne obale Jadrana«. Baveći se – monografski i u interdisciplinarnim studijama – genezom, profilom i transformacijama istočnojadranskoga antičkog grada na temelju bogatoga arheološkog korpusa, Mate Suić (1915. – 2002.) zahvatio je svojim istraživanjima i bizantsku dionicu u urbanističkim fazama rimskodobnih gradova; jednaku je pažnju posvećivao izvangradskoj organizaciji prostora, od čega treba svakako istaknuti Suićeve teze o postojanju plovnog puta, tzv. bizantskoga obrambenog pomorskog limesa (*limes marittimus*) uzduž Jadrana, arheološki prepoznatljivog u široko rasprostrtim otočkim i priobalnim fortifikacijama justinijanske epohe. Ranobizantski kulturni krug Justinijanova doba na Sredozemlju obuhvaćen je blokovima *L'Époque de Justinien et les problèmes des VIe et VIIe siècles* i *L'âge de Justinien en Croatie* (1998.) koje su u sklopu akata XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju uredili Nenad Cambi (1937.) i Emilio Marin (1951.), koji su i samostalno dali niz nezaobilaznih priloga ovom pravcu istraživanja. Povjesničar umjetnosti i arheolog Igor Fisković (1944.) unaprijedio je domaće bizantološke studije istražujući morfologiju,

funkciju i prostornu organizaciju sakralnih jedinica na ranokršćanskim izvangradskim lokalitetima srednjeg Jadrana, definiravši skupinu izvoznih umjetnina 6. stoljeća (sarkofazi bračko-salonitanskog tipa), kao i »adriobizantski« sloj zidnog slikarstva južne Dalmacije.

Ocrtavanje kulturne fizionomije istočnojadranskog ranog srednjovjekovlja već je više od pola stoljeća predmet zanimanja arheologa, povjesničara umjetnosti i epigrafičara Željka Rapanića (1932.). Rapanićeva su nastojanja da osvijetli društveni okvir dalmatinske predromanike sabrana u knjizi *Predromaničko doba u Dalmaciji* (1987.), prvom modernom, strukturalno pisanom pregledu dalmatinske kulturne prošlosti u ranom srednjem vijeku. U zadarskoj i splitskoj regiji, ali i šire, vrlo je trajan učinak na svim poljima imalo polustoljetno djelovanje povjesničara umjetnosti i arheologa Ive Petriciolija (1925. – 2009.) te Tomislava Marasovića (1929.), kako u analitičkim istraživanjima pojedinih spomeničkih jedinica i kompleksnih cjelina, lokalnim i regionalnim sintezama, tako i u šire zasnovanim pregledima na nacionalnoj razini. Petricioli i Marasović opetovano su, s pravom, naglašavali kreativnu sintezu bizantskih i karolinških impulsa u formiranju dalmatinske predromanike.

Istraživanja kasnorimskog i bizantskog lingvističkog, i uže, onomastičkog kontinuiteta u srednjovjekovnoj Dalmaciji, vrlo se akribično poduhvatio češko-austrijski filolog, balkanolog i bizantolog Konstantin Jireček (1854. – 1918.) proučavajući jezične relikte predslavenskog supstrata u nizu publikacija (osobito *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjeg vijeka*, 1901., 1904.). Na Jirečekova se istraživanja nadovezao jezikoslovac, romanist, slavist i onomastičar Petar Skok (1881. – 1956.) čije je životno djelo *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima* (1950.). Transmisijom tekstova bizantskog podrijetla, njihovom svestranom raščlambom s filološke točke gledišta, s važnim reperkusijama na tumačenja povijesnog gibanja u hrvatskom ranom srednjovjekovlju, bavio se Radoslav Katičić (1930.), koji je napisao i prvi cjelovit pregled bizantske književnosti u Hrvatskoj za drugi svezak *Povijesti svjetske književnosti* (1977.). Filološko proučavanje Porfirogenetova opusa uvelike je posljednjih desetljeća unaprijedio Milenko Lončar (1953.) disertacijom *Filološka analiza Porfirogenetovih vijesti o Hrvatima* (2002.); Lončar je uz obilje tekstoloških i naratoloških analiza objavio i historiografski presjek vijesti cara-pisca o seobi Hrvata u hrvatskoj i jugoslavenskoj stručnoj literaturi do konca 20. stoljeća (1992.).

Jedini školovani hrvatski bizantolog je Ivo Goldstein (1958.), koji se definiranjem Bizanta i radijusa njegova svakovrsnog utjecaja u jadranskom kontekstu plodno bavio analitički i monografski tijekom nekoliko desetljeća, što uključuje i njegovu objavljenu disertaciju (*Bizant na Jadranu*, 1992.) te priručnik *Hrvati, hrvatske zemlje i Bizant* (2003.), dok su istraživački rezultati srednjovjekovne hrvatske povijesti s očista bizantologije uključeni u pregled *Hrvatski rani srednji vijek* (1995.).

Premda nisu djelovali u Hrvatskoj, na hrvatsku su historiografiju znatan utjecaj ostvarili bizantolozi okupljeni oko Vizantološkog instituta SANU ili Filozofskog fakulteta u Beogradu. Najistaknutiji pripadnik »beogradske bizantološke škole« bio je Georgije Ostrogorski (1902. – 1976.), bizantolog svjetskoga glasa. Istom krugu pripada Jadran Ferluga (1920. – 2004.), čija je monografija *Vizantijska uprava u Dalmaciji* (1957., talijanski prijevod 1978.) ostavila dubok trag u izučavanju institucija javne vlasti i upravne strukture Bizantske Dalmacije, potom Franjo Barišić (1914. – 1988.), te Božidar Ferjančić (1929. – 1998.), Ivan Đurić (1947. – 1997.), Tibor Živković (1966. – 2013.) i Ljubomir Maksimović (1938.), kojima treba pridružiti arheologe i povjesničare umjetnosti Ivanku Nikolajević (1921. – 1990.) i Vojislava Koraća (1924. – 2010.).

Na percepciju i recepciju djela *De Administrando Imperio*, kao i na rješavanje pojedinih problema opće bizantske povijesti, u hrvatskoj medievistici svojim radovima uvelike su svojevremeno utjecali slovenski povjesničari Ljudmil Hauptmann (1884. – 1968.) i Bogo Grafenauer (1916. – 1995.), uz starijeg Milka Kosa (1892. – 1972.), čiji je otac Franc Kos (1853. – 1924.) objavio *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku s mnoštvom podataka bizantskih povjesnika važnih i za hrvatsku povijest*. Jednak je bio utjecaj američkog bizantologa češkog podrijetla Francisa [Františka] Dvornika (1893. – 1975.) te njegova mađarskog kolege Gyule Moravcsika (1892. – 1972.), filologa koji je zajedno s Dvornikom te britanskim bizantolozima Romillyjem J. H. Jenkinsom, Dimitrijem Obolenskim, Bernardom Lewisom i Stevenom Runcimanom priredio, i danas mjerodavno, na engleski jezik prevedeno te kritički komentirano izdanje Porfirogenetova spisa o upravljanju Carstvom (1962., 1967.). Iz susjednih historiografija valja još spomenuti bugarskog medievista, arheologa i epigrafičara Vasila Zlatarskog (1866. – 1935.) i bizantologa Ivana Dujčeva (1907. – 1986.).

Utjecajem Bizanta na etnogeneze uz Jadran, njegovom ulogom u pokrštanju i kristijanizaciji Slavena, prepletanjem crkvenih utjecaja, odnosno bizantskim tradicijama u pravu, diplomaciji, agrarnim odnosima, jeziku, onomastici, hagiografiji, društvenoj strukturi, manifestacijama bizantske vlasti u prostornoj organizaciji i materijalnoj kulturi bizantskih svojstava (arheologija, groblja, nakit, oružje, oruđe, nošnja), trgovinskom i kulturnom razmjenom (izravnom i posredstvom Venecije), komparativnim istraživanjima (Ravena, Venecija, Grčka, Albanija, Sicilija, južna Italija), preklapanjima zona utjecaja (problemima centra, periferije i provincije) bavili su se – s manje ili više sustavnosti – gotovo svi hrvatski medievisti rođeni u drugoj polovini 20. stoljeća, najaktivniji krajem istoga vijeka i početkom 21. stoljeća.

Ovdje na sažet način prikazano stanje istraživanja ukazuje na dvojak zaključak: s jedne strane, tradicija bizantoloških tema u Hrvatskoj vrlo je stara, te očituje kontinuitet zanimanja za cijeli raspon različitih tema, nerijetko s vrlo kvalitetnim rezultatima. S druge strane, evidentno je da – mada su bizantske teme u većoj ili manjoj mjeri uvedene u studentske programe i istraživanja još krajem 19. i početkom 20. stoljeća – taj napor nije urodio dugoročnim poboljšanjem položaja bizantskih studija u domaćem sustavu znanosti i visokog obrazovanja, niti je u Hrvatskoj ikada bilo razvijeno bilo što nalik »nacionalnoj školi« bizantinistike. To je razvidno i iz činjenice što u Hrvatskoj ne postoji nijedna samostalna institucija ili specijalizirani časopis usredotočen poglavito na kasnoantičke i/ili bizantološke teme (premda je navedena problematika kod nas djelomice zastupljena u svim drugim vidovima institucionaliziranoga medievističkog rada). Na sveučilišnoj i fakultetskoj razini, jednako tako, ne postoji nijedan centar, zavod, katedra ili odsjek toga tipa. S točke gledišta nastave na hrvatskim visokim učilištima, uočljiv je trend podzastupljenosti ili potpunoga odsustva bizantološke tematike na svim razinama studija humanističkoga područja: to vrijedi kako za nastavne jedinice, tako i za ponuđene kolegije, prijavljene i obranjene završne i diplomatske radove, napokon za doktorske disertacije proizašle iz poslijediplomskih studija. Nadalje, nikada nije ustanovljena serija izdanja koja bi sustavno obrađivala povijesne izvore bizantske provenijencije što se odnose na hrvatsku povijest (a koja bi se mogla nasloviti *Historiae Croaticae fontes Byzantini*). Razumljivo je, stoga,

što u takvim okolnostima dugo nije bilo moguće generirati kritičku masu kojom bi se tako usmjerena istraživanja konsolidirala i institucionalno oblikovala, niti je moglo biti govora o stručnom usavršavanju kadrova specijaliziranih istraživača-bizantologa. Raniji naponi da se hrvatska bizantologija institucionalizira kao zasebno istraživačko polje u okviru bivše državne federacije (npr. Prva jugoslavenska konferencija bizantologa, Zadar, 1990.), kao ni kasnije inicijative pojedinih stručnjaka tijekom 1990-ih i 2000-ih godina (naročito I. Goldsteina), nisu imali trajnijega učinka. Namjera je *Hrvatskog društva za bizantske studije* da svojim djelovanjem ispravi taj nedostatak.

Neovisno o području, polju i grani, u suvremenoj hrvatskoj medievistici bizantska je civilizacija (u najširem značenju toga pojma) nezaobilazna istraživačka tema, kako kod onih stručnjaka koji teže meta-, trans- i interdisciplinarnom pristupu, tako i kod onih koji svoj rad izvode monodisciplinarno. Može se argumentirano ustvrditi da je bizantska problematika, implicitno ili eksplicitno, uvijek jedan od sadržaja njihova znanstvenog rada. Neovisno o tim polazištima i njihovim rezultatima u znanstvenoj produkciji, često vrlo vrijednim, ne bi se moglo reći da ih prati i sustavnost istraživanja, što je zacijelo dijelom rezultat nepostojanja institucionalog okvira koji bi okupio zainteresirane stručnjake različitih profila. Uslijed disperziranih interesâ i dometâ onih istraživača koji gravitiraju proučavanju bizantskoga civilizacijskog i kulturnog kruga pomalja se, dakle, potreba za organiziranijim pristupom.

Na tragu svega iznesenog, skupina je interdisciplinarnih istraživača sa Splitskog i Zagrebačkog sveučilišta formirala Inicijalni odbor *Hrvatskog društva za bizantske studije*, u sastavu:

- doc. dr. sc. Ivan BASIĆ (Filozofski fakultet, Split)
- izv. prof. dr. sc. Hrvoje GRAČANIN (Filozofski fakultet, Zagreb)
- doc. dr. sc. Nikolina MARAKOVIĆ (Filozofski fakultet, Zagreb)
- prof. dr. sc. Marko PETRAK (Pravni fakultet, Zagreb)
- doc. dr. sc. Tin TURKOVIĆ (Filozofski fakultet, Zagreb)
- doc. dr. sc. Trpimir VEDRIŠ (Filozofski fakultet, Zagreb)

Osnivačka skupština Društva održana je 3. svibnja 2016. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje se nalazi i sjedište udruge. Na skupštini je donesena odluka o osnivanju Društva te njegov statut, izabrana su tijela udruge te donesene druge odluke potrebne za pravno valjano funkcioniranje Društva. Za predsjednika Društva izabran je izv. prof. dr. sc. Hrvoje GRAČANIN, za zamjenika predsjednika doc. dr. sc. Ivan BASIĆ, a za glavnog tajnika prof. dr. sc. Marko PETRAK. Unosom u Registar udruga Republike Hrvatske (listopad 2016.) Društvo je steklo pravnu osobnost i službeno počelo djelovati.

Inicijatori i članovi *Hrvatskog društva za bizantske studije* smatraju da je i više nego krajnje vrijeme za ovu inicijativu jer kasnoantičke i bizantske studije nisu još u hrvatskoj znanstvenoj i kulturnoj zajednici dobile pozornost kakvu zaslužuju. Njihovim unapređenjem Hrvatska bi se mogla znanstveno i kulturno bolje pozicionirati te postati prepoznatljivijom u međunarodnim razmjerima. Na tragu iskazanoga među temeljnim bismo zadaćama Društva istaknuli, osim stvaranja znanstvenoistraživačke baze sa stručnjacima usmjerenima na proučavanje kasnoantičkih i bizantskih tema u skladu s najnovijim znanstvenim trendovima, osmišljavanje i provođenje znanstvenih istraživanja te znanstveno-stručnih projekata iz bizantskih studija (samostalno i u suradnji s drugim institucijama), zatim objavljivanje komentiranih prijevoda bizantskih povijesnih iz-

vora, uređivanje specijaliziranog časopisa te stvaranje međunarodnih veza i priređivanje međunarodnih skupova. *Hrvatsko društvo za bizantske studije* od početka uspostavlja i razvija suradnju sa drugim istovrsnim i sličnim asocijacijama i udrugama te drugim organizacijama u zemlji i inozemstvu. Posredstvom svog Tajništva predstavlja hrvatski nacionalni komitet pri Međunarodnoj asocijaciji za bizantske studije (*International Association of Byzantine Studies*). Društvo u inozemnim relacijama djeluje i pod engleskim nazivom *Croatian Society for Byzantine Studies*, odnosno latinskim *Consociatio Croatica studiorum Byzantinorum*.

Ivan Basić i Hrvoje Gračanin

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 48

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2016.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 48

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Željko Holjevac

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Izvršna urednica / Executive Editor

Inga Vilogorac Brčić

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Marko Maraković

Lektura

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Dražen Nemet (engleski / English)

Tisak

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

RADOVI 48

ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU